

דיאלוג בקמפוס

מאת פרופ' אריאלה פרידמן
 קו אדום,
 הוצאת הקיבוץ המאוחד 2018,
 143 עמודים.

ד"ר אפרת ציגנלאוב - פסיכולוגית
 חברתית-ארגונית מומחית ומנחת
 קבוצות.
 efrat213@bezeqint.net

להקל על סטודנטים ערביים ועדיין לשמור על כללים וגבולות אקדמיים?

הפרק הרביעי, "דיאלוג בין קבוצות", משרטט מודל עבודה לדיאלוג בין קבוצות בקונפליקט. הוא מבוסס על מודל שפיתחה פרידמן בשיתוף עם בית הספר לשלום בנווה-שלום, שצבר ניסיון של שלושה עשורים. פרק זה מציע פריזמה להתבוננות בדינמיקה החברתית המתרחשת במפגשים בין קבוצות בקונפליקט וכן הסברים לתופעות שכיחות. למשל, הנטייה של קבוצת הרוב לדבר על מכנה משותף ("כולנו אימהות") ושל קבוצת המיעוט להסיט את השיח לעבר השונה והמבדל, וזאת בשל המוטיבציה של קבוצת הרוב לשמר את יחסי הכוחות הקיימים, ושל קבוצת המיעוט - לשנותם. בפרק החמישי, "חוויותיהן של נשים ערביות", ניתן לזהות בבירור את טביעות אצבעותיה של אריאלה פרידמן, חוקרת המגדר הפמיניסטית, שדרך ספריה הקודמים - "באה מאהבה" ו"מחוכרות אימהות ובנות" - חוללה מהפכה. הפרק מתאר את השינויים שעוברות צעירות ערביות במעבר מהכפר למכללה - כשהן מלוות בבעל, אבא או אח בוגר ומתקשות לדבר עברית - ועד היציאה משעריה כנשים "חזקות יותר, בטוחות יותר בעצמן, ביישניות פחות ויודעות יותר מהן רוצות". הבוגרות הללו משמשות בהמשך סוכנות שינוי בחברה שלהן, כפי שמעידים הציטוטים הבאים:

"אני גאה להיות אישה. נשים הן חזקות יותר. אני רוצה להפיץ את זה לנשים שעוד לא יודעות את זה." "כשאחזור לכפר אומר את דעתי בקול רם, לא אפחד מאף אחד, והם יתחילו לשנות את דעותיהם לגבי האישה".

את השינויים הללו מכנה פרידמן "מהפכה שקטה". הספר עוסק בדיאלוג ובחיבורים. חיבור מרכזי שמצאתי בו הוא בין "מגדל השן" של האקדמיה לבין השטח. לא מעט נכתב על יחסים בין קבוצות בקונפליקט, אולם כמעט כל הספרים והמאמרים בתחום זה הם אקדמיים ומיועדים לקהל מצומצם של חוקרי קונפליקט. במקביל, יש עשייה לא מבוטלת בשטח בנושא הדיאלוג בין קבוצות, שאינה מתורגמת לכתיבה ואינה מקבלת הד ועדות. הספר שלפנינו מחבר בין שני העולמות הללו. הוא כתוב בצורה נגישה וידידותית ומחבר את התיאוריות והמחקרים העדכניים לסיפור אחד, ארוך ומרתק, שלא ניתן להפסיק לקרוא אותו. הוא מציג הרבה מאוד דוגמאות מהשטח, המבוססות על חוויה אישית ועל ניסיון רב-שנים של הנחיית קבוצות ועיסוק פוליטי. האינטגרציה המהודקת שעושה המחברת בין הספרות המחקרית לבין הדוגמאות מהשטח מעניקה לקורא "משקפיים" להתבונן דרכם במפגשים בין קבוצות בקונפליקט; משקפיים אשר חושפים נקודות מבט חדשות ומאפשרים להתבונן ב"אחר" בעיניים אמפתיות יותר ולהבין חסמים פסיכולוגיים המונעים מכל אחד מאתנו לעשות שינוי. דרך החקירה האמיצה של הזהויות - היהודית והערבית - הספר מאפשר הצצה נדירה ל"מהפכה השקטה" המתרחשת כיום באקדמיה בישראל. המפגש האמתי והנוגע, דרך הזהויות החברתיות והפוליטיות, הוא התחלה של שינוי חברתי.

זהו בעיניי ספר חובה לכל מי שעוסק בטיפול, בהנחה, בהדרכה, בהוראה, בניהול ובמחקר בהקשרים רב-תרבותיים, ולכל מי שמעוניין בשינוי חברתי.

הספר "דיאלוג בקמפוס" עוסק בדיאלוג הנוצר בין יהודים וערבים הלומדים במרחב משותף וחוקר את חוויית הלמידה המשותפת ואת היחסים הנוצרים. כתבה אותו פרופסור אריאלה פרידמן, שעמדה בראש התכנית לתואר ראשון במדעי ההתנהגות במכללת צפת והיא מנחה וחוקרת של קבוצות דיאלוג.

כמו בספריה הקודמים של פרידמן, הפרק הראשון, "שתי מולדות", פותח בסיפורה האישי. היא כותבת בצורה כנה ומרגשת והקורא מוזמן לדמיין את הילדה זהובת התלתלים, שאט אט הופכת, דרך תחנות שונות בחייה, ללוחמת זכויות מיעוטים. הסיפור האישי מדגים כי הפוליטיקה איננה זירה המנותקת מקונוטציות אישיות; "האישי הוא הפוליטי".

הפרק השני, "זהות חברתית ויחסים בין קבוצות בקונפליקט", סוקר מחקרים מתחום הפסיכולוגיה החברתית העוסקים בגורמים להיווצרות קונפליקטים בין קבוצות וכיצד למנוע אותם. סקירה זו שוזרת תיאוריות ומחקרים פסיכולוגיים רבים לסיפור מרתק, כאשר המחברת מדגימה את התיאוריות השונות מתוך ניסיונה כמנחת קבוצות בארץ ובעולם. כך למשל, היא מבססת את הטענה כי הזהות נוצרת דרך מפגש עם ה"אחר" באמצעות שתי דוגמאות:

"באחת הסדנאות של התנועה הפמיניסטית הייתה סדנה ליחסי מזרחיות ואשכנזיות. בסדנה זו סיפרה אחת הנשים, שהגדירה עצמה כמזרחית, שזהותה נולדה רק בארץ, במפגש עם האשכנזים. לפני כן היא לא הייתה מזרחית. היא הייתה יהודייה, היא הייתה מרוקאית, אך לא מזרחית.

"דוגמה שניה באה מדרוס-אפריקה. במפגש שהנחיתי, בין סטודנטים שחורים וסטודנטים לבנים בקייפטאון, סיפרה אחת הנשים השחורות שגדלה בכפר קטן בטרנסקיי, ועד גיל 16 לא פגשה מעולם אנשים לבנים: 'לא היתה לי שם זהות שחורה. רק בתיכון, כשעברתי לעיר גדולה יותר שבה פגשתי לבנים, נוצרה לי זהות חדשה. לפתע נעשיתי שחורה, וזה היה חדש'."

הטענה של פרידמן, הנשזרת כחוט השני לאורך הספר כולו, היא שהדרך לטפל בקונפליקטים בין-קבוצתיים היא באמצעות חקירה כנה ומעמיקה של זהות כל אחת מהקבוצות, ולא על ידי מחיקת הזהויות במאמץ כוזב למצוא מכנה משותף.

הפרק השלישי, "חיים לחוד - לומדים ביחד", פותח צוהר נדיר ללימודים המשותפים, כדי שנוכל להיווכח "איך זה באמת". הוא מלווה בתיאורי מקרים מתקופת עבודתה של פרופ' פרידמן בחוג למדעי ההתנהגות במכללת צפת. כל אחד מהאירועים מזמן דילמות אתיות סביב התנגשות בין ערכים אקדמיים, מקצועיים ופוליטיים, ויכול לשמש עוגן להתייעצות עמיתים במוסדות אקדמיים החותרים על דגלם סיסמאות כמו "דו-קיום" ו"רב-תרבותיות": מרצה ערבייה שמבקשת כי הקורס שלה ייקרא "החברה הפלסטינית בישראל"; מרצה ערבייה המתפטרת בעקבות איגרת ששלח למרצים מנהל המכללה בזמן מבצע עופרת יצוקה, ובה כינה את הערבים "צוררי ישראל"; סטודנטיות יהודיות המביעות את רצונן לעזוב קורס במחאה על השימוש במלה "כיבוש". דוגמאות נוספות קשורות לשימוש בשפה הערבית - היכן ומתי? האם לציין חגים וחופשות מוסלמיים ונוצריים? עד כמה ניתן

חוסן בהגירה

מאת שלי אינגדארונדה
הוצאת רסלינג 2019,
169 עמודים.

הספר "חוסן בהגירה" עוסק בסיפורם של יהודי אתיופיה בישראל ומתמקד בחוויות ובזיכרונות של צעירים מאתיופיה, שהיו ילדים כאשר השתתפו במסע עלייה רגלי דרך סודאן. כתבה אותו שלי אינגדארונדה, דוקטורנטית לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית, ב"חממת נבט" למחקר מודעהקשר. אינגדארונדה היגרה בעצמה לישראל במסע דרך סודאן בשנת 1984. אפשר לומר, אם כך, שהספר אינו עוסק בחוסן בהגירה באופן תיאורטי, אלא מדגים אותו ממש.

הסיפורים האישיים בספר מדגימים חוסן בתנאים קשים, לעתים בתנאי הישרדות ממש - במהלך הצעידיה המפרכת במדבר סודאן; במחנות הפליטים; בקליטה בארץ חדשה ורוויית גזענות כלפי הגוף השחור. בעוד הטענה הסטריאוטיפית והממסדית היא שעולי אתיופיה נחשלים, אינגדארונדה מדגימה בכתיבתה חוסן ומעמידה את הטענה על ראשה: הסטריאוטיפ על נחשלותם של עולי אתיופיה אינו מתאר מציאות אלא מייצר אותה. כדי להדגים את טענתה זו, אינגדארונדה פותחת בתיאור החיים בכפר הולדתה, כפר מצ'ה. היא מתארת חברה חזקה, קהילתית ובעלת חוסן רב.

הפרק השני, "סיפור המסע", עוסק בסיפור ההגירה מנקודת מבטם של העולים: היציאה למסע, הקשיים, החיים במחנות הפליטים בסודאן וההגעה לארץ. הפרק מעלה גם מתחים פנימיים בין מי שעלו ברגל במבצע משה ומי שהגיעו מאוחר יותר. כך מתאר אחד המרואיינים, סיסאי, את עולי מבצע משה בהשוואה לבאים אחריהם: "אנשים שרצו לבוא לירושלים, אנשים שהעזו לבוא לארץ. [...] לעומת הפחדנים שנשארו ושלחו אותנו להיות הפטריוטים, ואחר כך הם עלו". הביקורת על העולים שאיחרו לעלות אינה משמשת בספר כדי לנגח קבוצה אחת של עולים ולהאדיר קבוצה אחרת, אלא כדי להדגיש את ההבדלים ואת התפיסות השונות בתוך הקבוצה ובכך לתרום לפירוק הסטריאוטיפ הרואה בעולי אתיופיה קבוצה הומוגנית אחת.

על פחד, על הימנעות מטבילה במים ועל טראומה חוזרת של נשים במעמד הטבילה לקראת חתונה. גם בשאלת הדיור, אינגדארונדה אינה מתמקדת בשאלה האובייקטיבית של האפליה המוסדית (שרבות כבר נכתב עליה), אלא מביאה את דברי המרואיינים בנושא זה. המרואיינים משווים את תנאי הקליטה שלהם עם תנאי הקליטה של בני עליות אחרות באותה תקופה ומצביעים על האפליה בעצמם. בכך, אינגדארונדה מחזירה לחברי הקבוצה משהו מן הסוכנות (agency) שנגזלה מהם.

הפרק הרביעי, "הצלחת הפרט וסיפור הקהילה", הוא בעיניי לב לבו של הספר. בחלקו הראשון, הפרק מקבץ חוויות מחיי המרואיינים במגוון תחומים: במסגרת התא המשפחתי, במערכת החינוך, בשירות בצה"ל ובשוק העבודה. לאחר מכן פונה הפרק לסקור את תפיסת העצמי בתחומים שונים: הצלחה בתנאי הישרדות, זהות מגוונת ותפיסות הקשורות בצבע עור ובחיי הזוגיות. בחלקו השני, הפרק עוסק בסיפור הקהילה ובוחן את הסטריאוטיפים והשפעתם על הפרט ועל הקהילה ואת המעבר ההדרגתי מחברה קולקטיביסטית לחברה אינדיבידואלית. לסיום, הפרק מתאר כיצד המרואיינים תופסים את האחרים למצב באופן מגוון ומתמקד ב"תעשיית הסיכון".

המונח "תעשיית הסיכון" הוא מרכזי למחקר. אינגדארונדה ממשיגה באמצעות מונח זה את כוחה של הכלכלה הפוליטית, המייצרת תעשייה שעוסקת במחקר ובשילוב, מקימה פרויקטים, משמרת את כוחה ופועלת על בסיס תפיסות גזעניות. היא מתבססת בכך על חנניה ונדה ואדנה זאודו ועל אסתר הרצוג. המשגה זאת היא כלי מחשבתי ביקורתי משמעותי עבור חוקרים העוסקים ברב־תרבותיות, ובייחוד בקבוצות מוחלשות מסוגים שונים ובטיפול הממסדי בהן, והיא יכולה לשרת חוקרים וחוקרות בשלב תכנון המחקר (את מי המחקר שלי משרת? האם מחלחלות להנחות היסוד תפיסות מהותניות?) ובשלב ניתוח הנתונים (האם הטיפול מכוון לעצמאות או לתלות?). היא מאפשרת לנו, החוקרים, להתעלות מעל שאלות של פוליטיקת זהויות ולראות את המחקר כפרספקטיבה של יחסי כוח הנוטים לשמר את עצמם. לאנשי הטיפול היא מאפשרת בקרה עצמית ומיקוד מחודש בהצבת יעדים.

הפרק החמישי, "התמודדות עם גזענות", מזכיר סוגי גזענות שונים אך אינו מתמקד בהם אלא בהתמודדות עם הגזענות ובחוסן. הפרק מדגיש את מורכבות התפיסות הגזעניות בפרספקטיבה של רב־תרבותיות: הגזענות אינה מופעלת על עולי אתיופיה בלבד, אלא קיימת גם בין אתיופים בני קבוצות שונות. זאת בנוסף על היחס המפלה, שבא לעתים לידי ביטוי ביחסים בין עולים ותיקים לעולים חדשים.

בסיום הספר מובאים שני ראיונות מלאים, המשלימים את התמונה. הראיונות קשים ולעתים

המונח "תעשיית הסיכון" הוא מרכזי למחקר. אינגדארונדה ממשיגה באמצעות מונח זה את כוחה של הכלכלה הפוליטית, המייצרת תעשייה שעוסקת במחקר ובשילוב, מקימה פרויקטים, משמרת את כוחה ופועלת על בסיס תפיסות גזעניות

הפרק השלישי, "מדיניות הקליטה", עוסק בתפיסת המרואיינים את מדיניות הקליטה ומתמקד בשני תחומים כאובים: כפיית הגירור והדיור (מרכזי הקליטה והמעבר למגורי קבע). בשאלת הגירור, אינגדארונדה מביאה קולות המצביעים על כך שהעולים ערים לאפליה המוסדית כלפיהם ומספרים על הטרואמה הכרוכה בתהליך כפי שנעשה. הטרואמות מתרכזות בהקזת הדם ובטבילה. משתתפי המחקר מספרים

עינת גלבוּע־אופנהיים -
מסטרנטית בתכנית ללימודי מגדר
באוניברסיטת בן-גוריון בנגב;
אימא מאמצת וחוקרת אימהות
מאמצות באימוץ בין-גזעי.
einagelb@gmail.com

הדברים שנשאו הדוברים באירוע, מעניינות תגובות הנוכחים בו, המחזקות את הניתוח של אינגדאורונדה: "הבחירה של שם הספר כל כך קולעת ומפתיעה... מעולם לא הסתכלתי על החוסן שבחוויה שעברתם, שהוא היבט משמעותי מאוד לצד ההירשדות, הכאב והקושי. [...]. קטונתי. הרגשתי שקיבלתי שיעור גדול בצניעות", כתב ד"ר ערן זיו.

גם הסטודנטית צליל גרון שיתפה בתחושתיה: "סוף סוף יש דור שיכול לדבר בשם עצמו ולהתגאות במה שהוא, שלא צריך שיספרו לו את סיפורו או יחקרו את הגירתו... הוא יכול לעשות זאת בעצמו וטוב יותר. [...]. העניין הזה, שישראל רואה בהם חריגים רעבים שזקוקים להצלה, כשבעצם יש להם כל כך הרבה כוחות והם פשוט שונים ממה שהכירו פה - היה חזק מאוד." דנית גדעון כתבה: "אני יודעת שהדיכוי קיים, אבל אני באופן אישי לא פוגשת את הדיכוי

עצובים, אך עבורי הפרק הקשה ביותר לקריאה היה הפרק השישי והאחרון - "חוסן והישרדות בפרספקטיבה של שלושים שנה". פרק זה סוקר את התחומים שהספר עוסק בהם בפרספקטיבה של זמן. הפרק מלמד כי "הפרטים הצליחו לסגל דרכי התמודדות עם גזענות ועם סטיגמות ועסוקים בהצלחתם האישית", אך כדי שקליטתם תושלם והם לא יהיו חריגים עוד, הם זקוקים להכרה: "לתפיסתם של משתפתי המחקר הם נקלטו, אך הם אינם בטוחים שתושבי המדינה מכירים בתהליכים מוצלחים אלה."

ההבנה של אינגדאורונדה כי תהליך הקליטה לא יכול להיות מושלם באופן חד-צדדי, וכי לשם השלמתו יש צורך לפרק את הסטריאוטיפים בקרב האוכלוסייה הקולטת, הובילה אותה לפרסם את הספר החשוב הזה. הספר פותח צוהר לעולם של יכולת ושל חוסן שעל פי רוב הם נסתרים מעינינו - הישראלים ממוצאים אחרים.

בערב ההשקה של הספר, שנערך בסוף חודש מרץ בבאר-שבע, בהנחייתי, עלו דוברים ודוברות שהפגינו בדבריהם אלמנטים שונים של החוסן הזה. היו חברים ובני המשפחה שהגיעו מרחוק; היה הטקס החגיגי שבו חתך מר קסאומר, אביה של אינגדאורונדה את הדבן, מעין חלה עגולה וחגיגית; היו הברכות שנשאו בני המשפחה בעברית ובאמהרית; הייתה הסבתא אסרסה, שישבה על הבמה בכורסה אדומה.

לאחר הברכות עלתה לבמה עדי מנגסטו,

עובדת סוציאלית בעלת תואר שני, שעלתה ארצה במסע רגלי דרך סודאן כשהייתה בת ארבע. כותרת הרצאתה הייתה "הצלחה בתנאי הישרדות", והיא עסקה בדרך שלה להשכלה. מנגסטו סיפרה על הקשיים בלימודי התואר הראשון ועל הבחירה לחזור וללמוד לתואר שני - והפעם מתוך ידיעה במה כרוכים הלימודים.

אחריה עלה שלומי פנטה, שתמונת משפחתו מופיעה על כריכת הספר (שלומי הוא הילד שמשמאל), וסיפר על זיכרונותיו מן המסע לישראל וממחנה הפליטים.

אחריו עלתה טקלה אַמְרָה, דודתה של אינגדאורונדה, שסיפרה על המסע שלה. אמרה שכלה במסע שלושה מילדיה, ולאחריו יצא בעלה מדעתו מרוב צער והתאבד. כיום היא מספרת את סיפורה מעל במות שונות.

הדובר הבא היה חנניה ונדה, בן זוגה של שלי וחוקר מוערך בזכות עצמו. ונדה סיפר בקצרה את סיפורם של יהודי אתיופיה, מימי הביניים ועד להקמת מדינת ישראל, והזכיר שהיה גם נרטיב אחר: של עוצמה ושל הנהגה.

לבסוף עלתה פרופ' דורית רואריס-טריאר, ראש חממת נבט למחקר מודע-הקשר באוניברסיטה העברית. היא דיברה באומץ על הקושי לדבר בערב כזה כחוקרת הגירה לבנה, ועל כך שהתכנים של הספר ושל אירוע ההשקה מאפשרים לראות את סיפור הגירה של יהודי אתיופיה ככל סיפור הגירה אחר.

אולם בהקשר של תוכן הספר, יותר משמעניינים

הוא מספר מחדש ליוצאי אתיופיה את סיפורם,

והפעם זהו סיפור על גבורה וחוסן. סיפור זה מתחבר למסורת

בת מאות שנים של הנהגה, קהילתיות וגבורה באתיופיה

בחיי היום-יום. זה הפתיע, כי נשמע שעשרות שנים המדינה לא שינתה מדיניות כלפי עולים. למרות הדיכוי, הבחירה לראות את החוזק והחוסן היא מדהימה, וזה הורגש בתוך החדר. ההבנה שתרבויות הן שונות, וכשאנחנו מסתכלות על תרבות מתוך עיניה של התרבות עצמה, אפשר לראות את כל היופי."

אם כן, הספר הזה פונה פנייה כפולה: הוא מספר מחדש ליוצאי אתיופיה את סיפורם, והפעם זהו סיפור על גבורה וחוסן. סיפור זה מתחבר למסורת בת מאות שנים של הנהגה, קהילתיות וגבורה באתיופיה. הוא גם מספר לנו, הישראלים הוותיקים, שכדאי להקשיב לסיפור של יוצאי אתיופיה כפי שהם מספרים אותו, ואז נשמע סיפור שונה לגמרי.

על אף שניתן לקרוא אותו כספר קריאה מרתק, הספר כולל תובנות ורקע תיאורטי, שישמשו חוקרי הגירה ואנשי חינוך, עובדים סוציאליים וחוקרי רב-תרבותיות, ולמעשה את כולנו.

מחברת הספר, **שלי אינגדאורונדה**, היא דוקטורנטית לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית, ב"חממת נבט" למחקר מודע-הקשר. בעבודת הדוקטורט שלה, שלי חוקרת תפיסות סיכון ומוגנות של עובדים סוציאליים ביחס ליוצאי אתיופיה. היא עבדה במשך שנים ארוכות בשטח בתפקידי טיפול, הדרכה, ריכוז וניהול וזכתה בפרס הדיקן על מעורבות חברתית ופרס על שם נירה שנהר על עבודת הדוקטורט. נשואה לחנניה ואם ליובל-אתיופיה ואיתיאלוללה.

הספר נכתב בהדרכת ד"ר יעל דיין
מביה"ס לעבודה סוציאלית
באוניברסיטה העברית בירושלים